

Yoksulluk Yasaları

Mehmet HORUŞ

Klasik iktisatçı Thomas Robert Malthus, 1798'de yazdığı "Nüfus Üstüne Deneme" adlı eserinde; toplumdaki açlık ve yoksulluğun, insan ve hayvanların nüfusunun geometrik şekilde artması karşısında, besinlerin ancak aritmetik olarak arttırılabilmesinden kaynaklandığını savunur. Malthus'a göre, açlık ve yoksulluğa çare bulmaya uğraşmak yanlıştır. Açlığa çözüm bulmak, nüfusun daha da artmasına yol açacağından açlıkla mücadele edilmemelidir. Ahlaki düşkünlükleri nedeniyle, yoksullara yapılacak yardımların, nüfusun daha hızlı artmasına neden olacağını ileri süren Malthus, piyasanın yoksullar

üstünde yaptığı acımasız etkiyi hafifletecek önlemlere karşı çıkar. Nüfusun her 25 yılda bir katlanarak arttığını iddia eden Malthus, geliştirdiği nüfus öğretisi ile toplumun gelecekte daha iyi duruma gelmesinin, eşitsizliği azaltan herhangi bir süreç yoluyla olamayacağını, yaptığı hesaplamalarla kanıtladığını ileri sürmüştür.

"Büyümenin Sınırları"

Malthus'un hesabı, tarım teknolojindeki atılımlar sayesinde, tarımsal üretim kapasitesinde geometrik artışların da ötesinde hızlı büyümenin yaşanmasıyla çökse de; "Yeni Malthusçuluk" olarak nitelendirilen düşünsel akım tarafından benzer

tezler, 20. yüzyılda da ileri sürülmeye devam edilmiştir. Meadows, Mesaroviç, Ehrlich ve Pestel gibi çevre bilimciler, Yeni Malthusçular'ın en tanınmış isimleri. Malthus'un tezinin halen geçerli olduğunu ve aradan geçen sürede dünyadaki gelişmelerin, haklılığını ortaya çıkardığını savunan bu çevre bilimcilere göre, kaynaklar kısıtlı olduğundan, dünya eninde sonunda üzerindeki nüfusu besleyemez hale gelecektir. Çevre Hukuku'nun başta gelen belgelerinden olan Stockholm Kararları'nın mimarları, Roma Kulübü olarak da anılan bu Yeni Malthusçu yazarlardır. 5 Haziran Günü'nün Dünya Çevre Günü olarak kutlanmasının nedeni, Malthusçuluk'la malul kararların alındığı Stockholm Konferansı'nın toplandığı tarih olması ve bu toplantıda uluslararası hukukta ilk defa çevre hakkının tanınmasıdır.

Meadows ve arkadaşlarınınca hazırlanan "Büyümenin Sınırları" adlı çalışmada; çevresel krizlerin önlenmesi için ekonomik büyümenin yavaşlatılması gerektiği, bunun anlamının ise; az gelişmiş ülkelerde, eğer batı benzeri bir büyüme görülürse, dünyanın bunu kaldıramayacağı düşüncesidir. Malthus'un toplumdaki zengin ve yoksullar arasında kurduğu eşitsiz ilişki, Yeni Malthusçu tezlerde, küresel toplumda gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler ölçeğine uyarlanmıştır. Stockholm Kararları sürecince Roma Kulübü için Maseroviç ve Pestel tarafından hazırlanan "Dönüm Noktasında İnsanlık" adlı ikinci bir çalışmada, dünya, kültür, gelenek ve ekonomik gelişmeden kaynaklanan farklarla, birbiriyle karşılıklı etkileşim halinde olan bölgeler sistemi içinde değerlendirilir. Farklılıklar ve eşitsizlikler sistemi içinde ele alınan dünyada, gelişmiş ülkelerin kendi sanayileşme politikaları ile çöküş aşamasına getirdikleri ekosistem ile ilgili sorumluluklarını, az gelişmiş ülkelerin üstlenmesi istenir. Önerilen formül, bugünden bakıldığında daha net görülüyor; Malthus'un toplumun geleceği için yoksulların ölüme terk edilmelerini önermesi gibi, Yeni Malthusçular da insanlığın geleceği için yoksul ülkelerin zengin ülkeler tarafından sömürülmeye devam edilmesi gerektiğini kanıtlamaya soyunmuşlardır.

Yeni Malthusçuluk'da klasik Malthusçuluk da olduğundan daha derin en hafif ifadeyle- etik sorunlar bulunmaktadır. Malthus'un teorisinde, doğal kaynakların sınırlılığı sorunu yoktur. Doğal kaynakların artışı ile nüfus artışı arasında gittikçe açılan bir makasın olduğu iddia edilmektedir. Bu nedenle J.B.Foster'ın da altını çizdiği gibi,

Malthus'un kendisi, düşüncelerini ortaya koyarken "aşırı nüfus" kelimesini kullanmamıştır. Malthus'un geç on sekizinci yüzyıl bakış açısına göre, nüfus üzerindeki doğal kısıtlamalar öylesine etkilidir ki, dünyanın sonunda, insan sakinlerince aşırı biçimde doldurulması anlamında "aşırı nüfus", korkulacak bir şey değildir. Fakat "Büyümenin Sınırları" teorisyenleri tarafından yoksulluk yerine dünyanın şu ya da bu yoksul ülkesinde var olan insan nüfusu, insanlık için bir tehdit olarak ele alınmaktadır. Amerikalı düşünür Barry Commoner gibi pek çok yazar, 1970'lerin başlarında, çevre sorunlarını doğrudan doğruya nüfus artışına bağlayan bu çözümlemeyi "yeni barbarlık" olarak nitelemiştir. David Pepper ise Yeni Malthusçu tezleri, düpedüz "eko faşist" olarak nitelemiştir.

Klasik Malthusçuluk'un yarattığı karamsar tablonun ortadan kalmasında, tarımdaki teknolojik gelişmeler yanında, sömürgeciliğin gelişmesinin önemli katkısı oldu. Büyümenin Sınırları Teorisi üzerinden geliştirilen tezler de benzer şekilde, az gelişmiş ülkelerin dünya üzerindeki haklarını gasp etme amacını taşıyan emperyalist düşüncelerdir. Aradan geçen sürede emperyalizm kendisini daha acımasız silahlarla donattığını Irak'ta yaşanan vahşetle bir kez daha gördük.

Çevre Hukuku'ndaki bütün uluslararası sözleşmeler ve Türkiye'nin ulusal çevre mevzuatının ilham kaynağı, en azından ahlaki olarak kabul edilemeyecek bu Yeni Malthusçu tezlerdir. Bununla Çevre Hukuku'nun topyekun sermayenin ihtiyaçlarına hizmet ettiğini savunmuyoruz. Büyümenin Sınırları Teorisi, 1970'lere geldiğinde sermaye açısından da ekolojik sorunların gezegen düzeyinde bir yok oluş tehlikesi yarattığının görülmeye başlandığı yıllarda geliştirilmiştir. Sermayenin sürekli büyüme eğilimi, dönemsel krizleri ve tarihsel kısıtları meselesinde, dünya ölçeğinde fiziksel sınırlarına da gelindiğini ve sistemin bekası açısından yeni önlemlerin devreye sokulması gerektiğini, kapitalistler de fark etmiştir. Çevre sorunlarının bir üretim maliyetine dönüşmesi yanında, kapitalizmin daha önceki dönemlerinde bir maliyet kalemi oluşturmayan pek çok doğal varlık, önemli maliyet kalemleri arasına girmiştir. Kapitalistler de doğayı eskisi kadar hoyratça yağmalayamayacaklarının kaçınılmaz olarak farkına varmıştır. Ancak kapitalizmin içsel çelişkileri, aşırı büyüme eğilimi ve kar hırsı, artık bir kriz nitelemesi ile anılan ekolojik sorunlara çözüm bulmak bir yana, krizin daha da derinleşmesine yol açmıştır.

*

Kapitalizmin tarihsel ve ekolojik sınırlarına dayandığı noktadaki “farkındalık”, hem emekçilerin hem de doğanın sömürsünde yeni arayışların ve politikaların geliştirilmesine yol açmıştır. Neo-liberal ideolojinin ürünü bu politikalarla, sosyal devletin tasfiyesi, eğitim ve sağlık hakkının ortadan kaldırılması, özelleştirmeler, kamu kaynaklarının sermaye lehine tasfiyesi ile doğanın talan edilmesi aynı sürecin ürünüdür. Stockholm'den bugüne kadar Dünya'da ve Türkiye'deki yasal dönüşümler neo-liberal politikaların doğrudan uzantısıdır. Bu süreçte bağımsız bir hukuk dalı olarak gelişen Çevre Hukuku'nun tarihi de kapitalizmin ve “kapitalist akıl”ın tüm handikaplarını taşımaktan muzdarip bir hukukun tarihidir.

Şüphesiz Çevre Hukuku'nu var eden çok sayıda uluslararası konferansta, çevreci grupların da etkisi ile bir takım olumlu kararlar da alındı. Uzun uğraşlarla insanlık açısından bazı kazanımlar elde edilebildi. Ancak bu kısmi kazanımlar, Çevre Hukuku'nun barındırdığı ikircikli tutumun ortadan kalkmasına yetmemektedir. Tam tersine çevre mücadelesinde alınan politik tutumlarda, ciddi bulanıklıklar da yarattı. Hukukun toplum nezdindeki tarafsızlık görüntüsü, yaşanan bu bulanıklıkta sermaye açısından çok iyi kullanıldı. Onun içindir ki Stockholm Kararları'nın Malthusçu olduğunu söylemek pek çok çevreciyi de kızdırabilir. Ama Çevre Hukuku'nun gelişimindeki önemli parametreleri oluşturan tüm ulusal kararların ve kavramların oluşumu, yayınlanan raporlarla sermaye tarafından açıkça güdümlenmiştir. Çevre Hukuku'nun bu çelişkili yapısı öngörülmeden daha ileri bir hukuk sistemi oluşturulamayacağı gibi, ezilenlerin yüzlerce yıldır büyük bedellerle elde ettiği hukuksal kazanımlar da korunmaz. Yaşadığımız çevre felaketleri ve kirliliğin karşısında Çevre Hukuku'nun çaresiz kalmasını kötü niyetli yöneticilerin çevre yasalarını yanlış uygulamalarına bağlayamayız. Bu bağlamda ele alınması gereken bir kavram da “sürdürülebilir kalkınma” kavramıdır.

Sürdürülebilir Kalkınma

Stockholm'den sonra Çevre Hukuku alanında yapılan en kapsamlı toplantı, BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından düzenlenen 1992'deki Rio Zirvesi'dir. Zirve'ye hazırlık amacıyla 1987 yılında hazırlanan ve Brundtland Raporu olarak tanınan "Ortak Geleceğimiz" adlı çalışma, çevre sorunları ile ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasında yakın ilişki olduğunu ve

kalkınma düzeyleri farklı ülkeler arasında işbirliğinin insanlığın geleceği açısından vazgeçilmez önemde olduğunu altını bir kez daha çizerek, bu konuda stratejik açılımlar sunmaya çalışmıştır. Brundtland Raporu'na göre sürdürülebilir kalkınma: “Gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama olanağını tehlikeye atmaksızın, şimdiki kuşakların ihtiyaçlarını karşılayan” bir kalkınma anlayışıdır. Komisyonun genel değerlendirmesi, çevrenin getirdiği sınırlamalara saygı duyarken, uluslararası ekonominin dünyadaki ekonomik büyümeyi hızlandırması gerektiği yönündedir.

Brundtland Komisyonu'nun daha hızlı büyüme, daha büyük sermaye akışı ve az gelişmiş ülkelerin doğal kaynaklarına daha fazla erişebilme konusunu vurgulaması, çevrenin gereksinimlerinden çok sermayenim gereksinimlerine karşı bir sorumluluk duyulduğunu gösterir. Komisyon, “hem sanayileşmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin ürünleri için piyasaya daha kısıtlanmasız girebilme imkanı, daha düşük faiz oranları, daha çok teknoloji transferi ve hem ayrıcalıklı hem ticari olmak üzere, önemli ölçüde daha büyük bir sermaye akışı” önermek suretiyle kapitalist piyasa mekanizması içinde kalarak ekolojik krize çözüm sunmaya çalışmıştır.

Bu bakış açısıyla, nüfus düzeylerinin istikrarlı hale geleceğinin beklendiği 21. yüzyılın ortalarına kadar, az gelişmiş ülkeleri sanayileşmiş ülkelerin tüketim düzeyine getirebilmek için, az gelişmiş ülkelerde (özellikle en az gelişmiş ülkelerde) yüzde 5-10 arasında bir ekonomik büyümenin zorunlu olduğu savunulur. Sanayileşmiş ülkelerde de büyüme oranı hızlandırılmalıdır. Rapora göre bütün bunlar, daha az materyal yoğun ve daha az enerji yoğun teknolojileri özendirerek, küresel açıdan daha eşitlikçi kalkınma yaratarak ve dünya üstündeki nüfus baskısını azaltarak başlanabilecektir.

Bu tartışmalarla gidilen Rio Zirvesi'nin sonuç bildirgesi olan Gündem 21, doğal kaynaklar ile kalkınma arasındaki ilişkide, kaynakların sınırsız olmadığını fark edilmesi ve doğal kaynakların etkili ve uzun vadeli kullanımına ilişkin sihirli bir kavram olarak “sürdürülebilir kalkınma” kavramına sarılmıştır. Sonuç olarak “sürdürülebilirlik” kavramı ile kodlanan, sermaye tarafından “doğal kaynakların etkili ve uzun vadeli kullanımının” önündeki engelleri kaldırmaktır. Bu

amacın ekonomik büyüme oranının azaltılması anlamına geleceğinden ise kuşku duyulmamalıdır. Dolayısıyla büyüme oranının azaltılması için Rio Kararları'nın reçetesi; yoksul güney ülkelerinin kalkınma mitinden vazgeçmesidir. Sürdürülebilir Kalkınma; Kuzey ülkelerinin tek yönlü serbest ticaret hakkını uzun vadede koruma ve uzun vadeli karını engelleyecek ekolojik bozulmaların önüne geçmenin ifadesidir. Az gelişmiş ülkeler için de belli bir büyüme oranı öngörülse de; gelişmişlik düzeyleri açısından az gelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki açının kapatılabileceğine dair bir umuda Rio Kararları'nda rastlanmaz.

J.B.Foster, "Savunmasız Gezegen" adlı kitabında bir eko-tarihsel oluşumun bilimsel olarak sürdürülebilir olmasının asgari üç koşulu yerine getirmesine bağlı olduğunu belirtir. Foster'a göre bu üç koşul: 1-Yenilenebilir kaynaklardan yararlanma oranının, onların kendilerini yenileme oranını geçmemesi gerekir; 2-Yenilenemez kaynaklardan yararlanma oranı, sürdürülebilir alternatif kaynakların geliştirilme oranını aşamaz ve 3-Kirlenme ve çevre tahribatı "çevrenin özümleme kapasitesi"ni aşamaz. Fakat şimdiki ekoloji bilgilerimize göre, bu amaçlara erişmek için sadece mevcut ekonomik büyüme eğilimlerini yavaşlatmakla kalmamalı, onları tersine çevirmeliyiz. Kapitalizmin tarihinde ise, bunun olacağını ima eden hiçbir şey yoktur. Ekolojik krizi çözmek bir yana anlamak için dahi doğru bir anti-kapitalist perspektife ihtiyaç vardır.

Heidelberg Çağrısı

Ekolojik sorunların bilimsel-teknik boyutu nedeniyle, çözüm arayışlarının tartışıldığı uluslararası konferanslarda, sadece ekonomik meseleler konuşulmadı. Zengin ülkeler ve çok uluslu şirketler, önerdikleri talan politikalarına "bilimsel" kılıflar uydurmayı ihmal etmediler. Bu çabalannın en ünlülerinden biri, Rio Zirvesi'nin toplandığı günlerde, aralarında 33 ülkeden 52 Nobel ödülü sahibinin de bulunduğu yüzlerce bilim insanı tarafından imzalanan "Heidelberg Çağrısı" dır. Heidelberg Çağrısı'nı organize edenler, Avrupa ve ABD'deki kimya endüstrisinin önde gelen şirketleri ve bunların araştırma laboratuvarlarıyla ilişkileri bilinen isimlerdi. Çağrı sahipleri, bilimin dünyadaki sınıfsal çıkar çatışmalarında taraf olamayacağını savunarak ve sözde "tarafsız", pür bir bilim insanı tavrı

takınarak; ekolojik sorunlar konusunda, çok uluslu şirketlerin politikalarına karşı geliştirilen bilimsel itirazları gölgelemeyi amaçlamışlardır. "21.yüzyılın şafağında, bilimsel ilerlemeye karşı çıkan ve ekonomik, sosyal gelişmeye zarar veren, akıldışı bir ideolojinin ortaya çıkışına tanık olmaktan endişe duyduklarını" bildiren çağrıcıların, ekolojiyi bilime "zarar verici" saydıkları ve girişimlerinin temelinde de bu tespitin yattığı açıktır. Çağrı'da bahsedilen "bilimsel ve endüstriyel ilerlemeye muhalif", "ekonomik ve sosyal gelişmeye zarar veren", "akıldışı bir ideoloji" terimleriyle kastedilenin ekolojik hareket olduğunu söylemeye gerek yok. Nitekim Heidelberg Çağrısı'na tepki gösteren çok sayıda duyarlı bilim insanının tutumunu, çağrı metninin imzacıları, "ekolojik terörizm" akımı olarak niteleyebilecek kadar cüretkar davranmışlardır.

Heidelberg Çağrısı, dünyada pek çok bilim çevresince eleştirilmiştir. Eleştirilerde özellikle "gelişme" den fedakârlık yapılacaksa, bunu yapmanın zengin Kuzey ülkelerine düştüğü belirtilmiştir. Heidelberg Çağrısı'nın yoksul ülkelerin durumu bahsinde hem onların sağlam bir gelişme düzeyine erişmelerinin gereğinden söz edip hem de bu düzeyin yeryüzünün öteki ülkeleriyle yani Kuzey'le- uyum içinde olması gereğinden bahseden formülasyonu Kuzey-Güney arasındaki hiyerarşiyi sağlama alma amacı taşıdığı ortaya konur. Dünya ölçeğinde bir dayanışma ihtiyacı vurgulanarak, o ikiyüzlülük kokan "uyum" talebi yerine, zengin ülkelerdeki gelişmenin derinliğine bir ekonomik, sosyal ve ekolojik revizyondan geçirilmesi öncelikli talep olarak ileri sürülür.

Heidelberg Çağrısı ve etrafında dönen tartışmalarla bilimin ekolojik sorunlar konusunda da tarafsız kalmayacağı bir kez daha anlaşılmıştır. Rio'nun devamı ve aradan geçen süredeki gelişmeleri değerlendirmek amacıyla 2003 yılında toplanan **Johannesburg Zirvesi**'nde de; "yoksullukla mücadele ve çevrenin korunması konusunda küresel eyleme hız verilmesi(...), Yoksulluğun giderilmesi için Dünya Dayanışma Fonu'nun kurulmasına destek vermek(...), Afrika'nın kalkınma ihtiyaçlarına hitap edecek çabalara daha iyi odaklanma" gibi yoksullukla ekolojik sorunlar arasındaki ilişkiyi derinleştiren, yenilenebilir enerji ve sağlık sorunlarının altını çizen ve eğitimin çevre hakkının kullanılmasındaki önemine değinen kararlar alınmıştır.